

Alexandrines berättelse

”Alexandrines berättelse” är en film om incest. Om det försvivlat svåra i att hantera en situation som ändå måste hanteras. Texten vänder sig till dig som arbetar inom vårdskolan, omsorgen eller socialtjänsten.

Åldersrekommendation: Gymnasiet

En filmhandledning av Gunilla Lundmark, Eva Westergren & Andreas Hoffsten

Alexandrine och pappan; Sandrine Blanck & Alain Bashung.

Alexandrines berättelse får vi utifrån barnets perspektiv insikter i hur sexuella övergrepp påverkar och förändrar ett barns hela personlighet. Med Alexandrines ögon upplever vi det ständiga hot som hennes far utsätter henne för. Och vi ser hur utsattheten och övergreppen långsamt håller på att ta livet av henne. Vi ser också hur Alexandrines hem förvandlas till ett fängelse, där inte ens hennes mor vill se vad som pågår. Filmen handlar också om mammans svek och oförmåga att se de signaler som visar att Alexandrine inte mår bra. Om vad andra vuxna som till exempel läraren i Alexandrines skola kan göra när de märker att Alexandrine förändras. Vem vågar fråga och försöka hitta orsaken?

Som åskådare upplever man det fruktansvärda i att Alexandrine inte blir trodd. Att det som hon berättar inte har så stort värde därför att hon bara är ett barn vars fantasier man inte behöver bry sig om. Filmen blottar en maktstruktur där människors ord är olika mycket värda och där barn befinner sig långt ner i hierarkin.

Filmens handling

Familjen Leblanc; mamma & pappa samt tolvåriga dottern Alexandrine och hennes lillebror, är på pic-nic. När pappan lekande närmar sig barnen skyggar Alexandrine. Följande

scen, där pappan videofilmar familjen med ett onaturligt stort intresse just för dottern, förstärker känslan av att något är på tok.

Alexandrine mår inte bra. Hon matvägrar och har slutat simma, vilket tidigare var hennes stora fritidsintresse. Men mamman förnekar alla signaler dottern ger. Hon blundar medvetet eller ej. Inte ens det faktum att dottern går till sängs med kläderna på får henne att reagera.

I skolan går det dåligt. Alexandrine har svårt med koncentrationen. En lärare anar hennes inre kaos när hon läser en uppsats hon skrivit. Hon får henne att ta steget och göra en polisanmälan mot sin egen pappa för att ha förgripit sig på henne.

Mamman tar mycket illa vid sig, hon skäller ut sin dotter, ja till och med örfilar upp henne. Pappan i sin tur vädjar och skuldbelägger. ”Tänk på din bror, vill du att han skall växa upp utan pappa?”

Trycket blir för starkt. Alexandrine tar tillbaka sin anmälan. Men en kvinna från de sociala myndigheterna talar med Alexandrine och förstår situationen. En utredning inleds. Vad är ett barns ord värt visavi en vuxens? De chockade föräldrarna värjer sig desperat i föraktfulla utfall mot de socialarbetare,

poliser och domare som är inkopplade på fallet, de senare skildras förövrigt nyanserat och inte utan värme.

I samtal nystas sakta föräldrarnas egen bakgrund upp i bakåtblickande scener. Pappan blev själv en gång sexuellt utnyttjad av sin far. Mamman växte upp som oälskad dotter i skuggan av sin broders för tidiga död.

När nu ytan har spruckit blottläggs pappans auktoritativa synsätt på familjen och barnen. Tidigare har vi fått se hans mjukare sidor.

Den rättegång som äger rum varvid fadern fälls, får vi aldrig se i bild. Filmen slutar med att Alexandrine leker vid havet, som om hon vore pånyttfödd.

Alexandrines berättelse är en konsekvent skildring av en familjs starka grepp över ett barn. Vi har fått inblick i de bakomliggande mekanismerna och förstått samtalets terapeutiska funktion i en dramatisk gestaltning som något kan liknas vid en thriller.

Sexuella övergrepp förnekas

För att värja oss mot insikten om barns utsatthet söker vi efter bortförklaringar. Dessa kan bestå av anklagelser mot de utsatta barnen

för att vara lögnaktiga, förföriska eller psykiskt störda. Barnet blir den som får bära skulden. Andra tycker att barnet borde ha kunnat säga nej – alltså är barnet delaktigt och medansvarigt! Detta tyder på okunskap om barns djupa beroende av sina föräldrar och av andra vuxna närstående. Man förstår inte barnets totala förvirring när en person, som det älskar och litar på, sviker och gör illa. Anklagelser kan också vändas mot de vuxna som ser ett barns signaler och som ingriper. De beskrivs då som överspänd dagispersonal, hysteriska mammor, ovetenskapliga barnpsykologer etc, och möts av samma avståndstagande och hotelser som det utsatta barnet. Det ser vi hända i filmen *Alexandrines berättelse*.

Att inte bli sedd

Alexandrine försöker på olika sätt uttrycka vad hon varit med om och känner. Hon slutar äta och bryr sig inte om skolan.

Hon vill inte längre simma vilket hon alltid gjort förr. Men inte många ser hennes försök.

I en uppsats ändrar hon innehållet i en saga så att den passar det som hon själv utsatts för. Det är en berättelse om en kung som kan göra vad han vill med sin dotter och som sätter henne i ett fängelse hon inte kan komma ut ifrån. Dotterns enda möjlighet är att svälta sig och ta sig ut genom en smal fönsterglugg vilket hon gör och sen kastar sig ner i vallgravens svarta djup.

Alexandrine har svårt att i ord uttrycka vad som hänt. Vad berättar hennes ansiktsuttryck om när hon är tillsammans med pappan? Under utflykten? Vid middagsbordet? När hon vet att hon skall vara ensam med honom? Kan vi se att något är fel?

Andra vuxna

Lärarinnan förstår att Alexandrine vill berätta något om sig själv och besöker familjen. Hur reagerar pappan på lärarens försök att ta reda på vad som händer med Alexandrine? Vilka argument tar pappan fram gentemot lärarinnan?

• När Alexandrine på lärarens inrådan gör en anmälan till polisen tvingas hon omedelbart efteråt till en konfrontation med pappan, som också får bemöta hennes anklagelser. Hur reagerar Alexandrine inför

motet? Vad är polisens motiv till att hon skall behöva möta pappan?

• När en kvinna från det sociala börjar undersöka Alexandrines fall blir hon bemött med stor ovilja och motstånd. Hur reagerar Alexandrines mor inför hennes frågor? Vad är det som gör att hon inte vill se hur Alexandrine mår?

Vilka åsikter förs fram i rätten kring det som Alexandrine berättar? Vad har pappans försvarare för argument för att förringa eller förneka det som hänt?

Sexuella övergrepp kan inte längre förtigas

Det förnekas än idag indignerat att sexuella övergrepp mot barn och incest förekommer. Man talar om häxprocesser mot oskyldiga vuxna. Utsatta barn får uppleva hur vuxna runt dem sviker genom att inte "vilja se" eller står handfallna utan att våga ingripa. Men det är inte längre möjligt att konsekvent "blunda" för sexuella övergrepp även om frågan har lett till en intensiv och t o m hätsk debatt med onyanserade ställningstaganden för och emot. Några av de faktorer som bidragit till att intresset hållits vid liv och som medfört att fler utsatta barn uppmärksammas, att polisanmälningarna om sexualbrott mot barn ökar och att behandlingsresurserna för såväl offer som förövare byggs ut är:

- Kvinnorörelsens och ideella organisationers engagemang.
- Familjen har blivit mer "offentlig". Samhället accepterar inte missförhållanden med hänvisning till privatlivets helgd.
- Ett mer barnorienterat samhälle. Kunskaper om barns behov och om vad som skadar barns utveckling har ökat. Barns rätt till en god uppväxt har allmänt accepterats.
- Kunskaperna om sexuella övergrepp har ökat.

Omfattning

Antalet polisanmälningar av sexualbrott mot barn i Sverige har ökat successivt sedan 1980 då de var 239 st. År 1989 polisanmälades 1 846 sexualbrott mot barn under 15 år och 1993 var siffran 3 011 st. Man räknar med ett stort mörkertal när det gäller sexuella övergrepp. Det är troligt att polisanmälningarna bara avspeglar

en liten del av den verkliga omfattningen.

Barnets rättssäkerhet

Att den vuxne ensam är ansvarig för sina handlingar är fortfarande inte en självklarhet ens i domstolar! Försök till att stärka barns rättssäkerhet uppfattas av en del människor som en provokation. Konflikten ställs på sin spets i de fall ett barns ord står mot en vuxens. Ungefär hälften av alla polisanmälningar avskrivs då brott inte kan styrkas – bevisfrågan är svår. Det finns inga vittnen, sällan finner polisen teknisk bevisning, barnet har inga synliga kroppsskador och ett litet barns ord står mot en vuxens argumentering. Åklagaren avgör om åtal ska väckas och det sker bara då denne är helt övertygad om att kunna få en fällande dom. Antalet fällande domar är lågt. År 1989, då 1 846 sexualbrott mot barn polisanmälades, dömdes 221 personer till fängelse, villkorligt straff, skyddstillsyn eller slutna psykiatrisk vård.

Vad är sexuella övergrepp mot barn?

Ordet incest är en gammal term som förknippades med samlag mellan nära anhöriga. I gällande lag används endast termen *Sexuella övergrepp mot barn*. Det innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en vuxen, som barnet står i beroendeställning till. Det innefattar också personal på dagis och fritidshem, styv- och adoptivföräldrar, fosterföräldrar, lärare m fl. Handlingen kränker barnets integritet och utgår från den vuxnes behov. Denne utnyttjar barnets beroendeställning och barnet kan inte ge sitt samtycke till en handling som det inte förstår eller inte är psykiskt och fysiskt moget för.

Övergreppens konsekvenser på sikt

Den vuxne försvarar sig med att barnet inte led eller blev skadat. Men även om barnet inte är fysiskt skadat får övergreppet allvarliga konsekvenser för möjligheten att utvecklas till en mogen och harmonisk vuxen. Ju närmare relationen mellan förövaren och barnet är, ju längre övergreppen pågår och ju mer våld det innehåller, desto mer rubbas barnet i sin

grundläggande tillit. Förmågan till intimitet med andra människor tar skada eftersom nära relationer förknippas med svek och utnyttjande. Den ångest som övergreppet skapat hos barnet kan leda till ett tvångsmässigt upprepningsbehov senare i livet. Många män som förgriper sig på barn har själva varit utsatta för fysiska och sexuella övergrepp i barndomen. Att som vuxen utsätta barn kan vara ett sätt att berätta om sitt eget barndomstrauma.

I filmen får vi en fördjupad förståelse av hur Alexandrines pappa kränktes som pojke och hur han blivit en man i stånd att förgripa sig på sin dotter. Utan att hans handlingar ursäktas får man en psykologisk hållbar förklaring till faderns behov och tvång att nu som vuxen äntligen vara i överläge och utöva sin makt.

Offer och förövare

Vanligtvis föreställer vi oss att sexuella övergrepp mot barn handlar om en man som förgriper sig på en flicka. Barnets kön är dock mindre viktigt än hur tillgängligt det är. Även pojkar är ofta offer för sexualbrott och de är oftare än flickor dessutom utsatta för svår fysisk misshandel i samband med övergreppen. Det kan vara ännu svårare för pojkar att i ord berätta om att de är offer. Det finns kvinnor som begår sexuella övergrepp men en majoritet av förövarna är män. De förekommer i alla socialgrupper, är ofta väletablerade i samhället och uppfattas som trevliga och charmiga. Det förefaller otroligt att de skulle kunna begå sådana handlingar som de anklagas för.

Hur sker övergreppen?

Övergreppen börjar ofta på ett smygande och till synes oskyldigt sätt. Lekar och smekningar får en alltmer erotisk betoning. De sexuella handlingarna blir alltmer avancerade med onani, munsex och till slut anala eller genitala samlag. Om förövaren är en vuxen som barnet känner väl behöver han sällan använda våld för att tvinga barnet att underkasta sig. Det räcker med att använda sin auktoritet, att vädja till barnet eller hota med konsekvenserna om det inte fogar sig eller avslöjar den skamliga hemligheten. Hotet kan t ex innehålla att mamma skulle dö om hon fick veta, att ingen skulle tro barnet, att pappa

Men Alexandrines ögon upplever vi det hot hon utsätts för.

kommer i fängelse, att ett älsklingsdjur ska dödas eller att småsyskonen ska slippa undan om barnet ställer upp. Inte sällan kan den vuxne hota att döda barnet om det berättar.

Barnets situation

Genom filmen *Alexandrines berättelse* får vi fördjupade kunskaper om barnets pressade situation: skräcken och hjälplösheten, försöken att undkomma och slippa fortsatta övergrepp. Barnets underläge i förhållande till de vuxna skildras med ömsint tydlighet. När Alexandrine första gången utsätts för övergrepp av sin far är det ett svek som förändrar hela hennes liv. Hon är ständigt rädd för att det skall inträffa igen. När Alexandrine ligger i sin säng på natten känner vi det mardrömslika hot som finns i hela huset.

● På vilket sätt förstärker filmen den hotfulla stämning som finns i huset? På vilka sätt försöker Alexandrine värja sig och förhindra pappans övergrepp? Vilka sätt använder pappan för att tvinga till sig det han vill? Varför skriker inte Alexandrine och försöker väcka mamman? Vad är det som får Alexandrine att till slut rymma hemifrån? I en drömlig bildsvit berättar filmen om det hot Alexandrine känner från pappan. Vilka bilder är det som berättar om Alexandrines skräck?

Dubbelt svek

Det är inte bara pappans övergrepp utan också mammans oförmåga eller ovilja att se som utgör ett hot mot Alexandrines existens.

● Beskriv någon situation där mamman reagerar på ett omänskligt sätt?

Varför tror inte mamman på Alexandrine första gången hon berättar vad som hänt? Vad är det som får henne att göra som pappan säger och ta Alexandrine till pappans lägenhet?

Vad är det som till slut får mamman att tro på Alexandrine? Genom den familjeterapi som familjen genomgår får vi nycklar till mammans beteende? Vad har hänt tidigare i hennes familj som gör att hon inte ser Alexandrine?

I en scen från fängelset där pappan bekänner sina övergrepp får vi också veta saker om hans barndom. Vilka minnesbilder från pappans barndom är det som kommer fram? Hur har det påverkat hans beteende som vuxen? Vad är det som gör att han till slut erkänner?

Barnet får symptom

Maktlösheten och de fortsatta övergreppen medför att barnet blir allt mer depressivt och slutar som Alexandrine i filmen; hon "slocknar". Hennes tillvaro upptas helt av vad som pågår. Hon får svårigheter med skolarbetet, vill inte längre ägna sig åt sina intressen, har få kamrater och känner sig annorlunda och övergiven.

Som reaktion på övergreppen och det kaos som den motsägelsefulla situationen skapar inom barnet finner det ut olika överlevnadsstrategier. Att tränga bort de sexuella övergreppen från medvetandet och "glömma" kan vara en väg att handskas med sitt trauma och bringa ord-

ning i sitt inre kaos. Ett barn eller en tonåring kan också börja uppträda aggressivt eller börja med skolk, småkriminalitet, drogmissbruk och andra självdestruktiva handlingar. Barnet kan skära sig och bränna sig. Dessa olika symptom vänds inte sällan mot barnet när det försöker avslöja den vuxne. Inte kan man tro på en så störd och besvärlig unge!

Moderns situation

Alexandrines mamma tycker att hennes dotter är knepig och kämpar i det längsta mot att tro på vad dottern berättar. Hon möter inte sin dotters behov och är bortvänd och okänslig så som hon själv blivit mött som liten flicka. Självklart hamnar också en mamma i kris när hennes barn börjar antyda sådana förfärliga saker. Hon blir i allmänhet så chockad att hela världen gungar – det är hennes man, hennes liv och familj, allt hon byggt upp och trott på som rasar samman omkring henne. I den stunden kan hon troligen inte ännu ta ställning för dottern mot maken. Hon behöver all förståelse och allt stöd för att kunna ta in den smärtsamma verkligheten.

Ändå har omvärlden svårt att sympatisera med och stödja en kvinna vars man anklagas för sexuella övergrepp. Vi lägger skuld på henne: hon borde ha sett och förstått, hon borde ha kunnat skydda sitt barn, hon borde omedelbart kunna ställa sig på barnets sida etc. Men en mamma kan inte ställas till svars för sin mans handlingar. Han måste själv ta ansvar för vad han gjort och be sin dotter om förlåtelse.

Filmens berättarspråk

Filmen är uppbyggd som en thriller där det till en början bara är vi som vet att pappan är skyldig. Som åskådare sitter vi hela tiden och hoppas att han skall avslöjas och att Alexandrine skall hitta ett sätt att få någon att se vad som händer.

● *På vilket sätt förstärks spänningen i filmen till exempel när pappan bygger en hundkoja på gården, eller när mamman tar med Alexandrine till pappans lägenhet?*

Det mesta av det som händer med Alexandrine skildras inte i bild men vi kan ändå föreställa oss vad som händer. Hur är scenerna där pappan

förgriper sig på Alexandrine uppbyggda för att vi skall förstå vad som händer?

Under filmens gång finns hela tiden tecken på att pappan är skyldig men ofta är det bara bilder som vi ser. Hans grepp runt Alexandrines arm, sättet han ser på henne. Skuggan som kommer på natten. Alla bevis som behövs är synliga för oss men inte för dem som skall döma och åtala pappan. Där står ord mot ord.

● *Filmen blir en skickligt vävd berättelse där vi som publik får bedöma det mänskliga bevis som Alexandrines hela person uttrycker gentemot de faktiska bevis som rätten kräver. Hur skulle vi själva agera som domare?*

Anmälningsskyldighet

Anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagens paragraf 71 har de som arbetar med barn och ungdomar, alla inom hälso- och sjukvård samt läkare, lärare, sjuksköterskor och barnmorskor även om de inte är anställda vid sådan myndighet. Man anmäler till socialnämnden som är yttersta tillsynsmyndighet för barn, och det man anmäler är misstanken om att ett barn får illa! Efter anmälan är det socialnämndens uppgift att utreda varför barnet mår dåligt och vad som behöver göras. Polisanmälan görs av socialnämnden och polisen utreder brottsmisstanken.

Vad säger man om ett barn berättar att det utsätts?

Det är inte så lätt att ta emot ett barns berättelse om övergrepp. Följande punkter är tänkta som hjälpmedel:

- Våga lyssna och ställ följdfrågor som visar att du tror på barnet! Gå inte för fort fram! Visa att du *tål* att höra.
- Förfasa dig inte över det som hänt eller över förövaren!
- Lova aldrig att du ska bevara hemligheten – du har anmälningsskyldighet!
- Visa barnet uppskattning för att det berättar och säg att du förstår att barnet har det svårt. Betona att den vuxne har ansvaret för vad som hänt.
- Anmäl till socialtjänsten och lämna inte barnet förrän ansvariga socialsekreterare tar över. Glöm inte bort barnet – stå kvar som förtroendefull vuxen.

Alexandrines berättelse är gripande och ger insikt i den svåra problematiken kring sexuella övergrepp. Den väcker många frågor och utgör en bra inledning på temadagar kring ämnet. En idé kan vara att först se filmen tillsammans med kollegor och elevvårdsteamet. Kanske kan man känna oro för hur eleverna skall reagera. Det är bra om de fritt får uttrycka sina känslor och funderingar kring alla i familjen. Hjälpt dem att diskutera alla de inblandade. Vad tycker de Alexandrine skulle ha gjort? Hur uppfattas de vuxna runt henne? Myndighetspersonerna? Rätttegången? Vi har alla många myter kring incest. Frågan har så länge varit tabubelagd och det är viktigt att vi börjar tala med varandra och lär oss mer – allt för att vara utsatta barn till hjälp.

För er som vill läsa mer rekommenderas "Sexuella övergrepp mot barn", Socialstyrelsens allmänna råd, samt "Mot dessa våra minsta" av Monica Dahlström-Lannes. Intresserade av vidare utbildningsdagar i ämnet kan ringa leg psykoterapeut Gunilla Lundmark, Byrån för sex- och samlevandsfrågor, Åbogatan 9, 122 37 Enskede. Tel. 08-39 29 90.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Frankrike 1992 Originaltitel: L'ombre du doute

Manus: Aline Issermann, Martine Fadier-Nisse

Regi: Aline Issermann

Foto: Darius Khondji

Klippning: Hervé Schneid

Musik: Reno Isaac

I ROLLERNA:

Marie, modern – Mireille Perrier

Jean, fadern – Alain Bashung

Alexandrine – Sandrine Blanck

Gabrielle – Dominique Lavanant

Baptiste, advokat – Thierry Lhermitte

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 106 minuter

Format: Scope 1: 2,35

Ljud: Dolby Stereo A

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 28.10.1994

DISTRIBUTION:

Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm
Tel 08-402 08 23, fax 08-402 08 27